ՀԱՅ ԸՆՏԱՆԻՔ

(խնդիրներ եւ հարցադրումներ)

Հրատարակիչ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

Երեւան 2002թ.

ՑԵՂԻ ՇԱՐՈՒՆԱԿԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՐՅԱՆ ՄԱՔՐՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

«Ես ցեղահավաս եմ, եւ ահա՛ պաշտում եմ ե՛ւ մի այլ աստվածություն՝ ցեղիս արյո՛ւնը, որի անարատության մեջ է իմ ցեղի ապագան»:

Ցեղակրոնության Հավատամքից

Ինչպես ուսուցանում է ցեղային աշխարհայեցողությունը, մարդկության տեսակավորումը (բնության բազմազանությունն ընդհանրապես) Աստծո կամոք է եւ գոյություն ունի ի սկզբանե: Հետեւաբար, մարդկային ամեն ցեղ, ձգտելով պահպանել իր անկրկնելի տեսակը, աստվածահաճո գործ է անում: Ինքնա-հավիտենացման ձգտումով է ցեղն ապահովում Աստծո հետ կենդանի կապը, իսկ յուրաքանչյուր անհատ միայն ցեղի միջոցով է հնարավորություն ստանում մերձենալ Բացարձակին ու Հավերժին: Սակայն բնության օրենքը ստիպում է տեսակներին՝(*) մշտական պայքարի մեջ լինել գոյության համար: Այդ պայքարում բնությունն ընտրում է ուժեղ եւ կարող ազգերին, իսկ թույլերն ու անկենսունակները հեռանում են պատմության ասպարեզից: Նրանց անհետացումը կատարվում է կամ բնաջնջման, կամ էլ ձուլման ճանապարհով:

Պատմության մեջ շատ չեն դեպքերը, երբ ազգերը վերացել են զանգվածային ոչնչացման միջոցով, մինչդեռ բազմաթիվ են ձուլման հետեւանքով նրանց անհետացումները:

Այս պարագայում բռնի մեթոդները՝ լեզվի արգելում, դավանանքի պարտադրում, ազգությունից ստիպողական հրաժարում եւ այլն, այնքան էլ արդյունավետ չեն, քանզի, հաճախ ուժի ազդեցությունն առաջ է բերում բնական հակազդեցություն: Ազգերի ձուլումն առավելապես իրականացվում է մշակութային կլանման կամ արյան խառնման միջոցով: Մենք կանգ կառնենք արյունախառնության խնդրի վրա(**):

* * *

Սելեկցիայից հայտնի է, որ լավ տեսակ ստանալու համար, հաճախ դիմում են խաչասերման: Բայց արդյո՞ք մարդկային տեսակների մեստիսացումը դրական երեւույթ է, արդյո՞ք խառնազգի

սերունդն ավելի լավն է:

«Ով դասկանում է մաքուր, անխառն ցեղի, ամեն քայլափոխի զգում է դրա հմայիչ ուժը. ցեղային աստվածը երբեք չի լքում նրան». ասում էր անգլիացի հայտնի ցեղաբան Հյուստոն Չեմբերլենը (1855-1927): Անցյալ դարի ֆրանսիացի նշանավոր հանրաբան-ազգագրագետ Ժոզեֆ Գոբինոն (1816-1882), անհետացող բազմաթիվ ցեղերի վրա կատարած ուսումնասիրությունների արդյունքում հանգեց այն եզրակացության, թե անհետացման դասճառն արյունախառնությունն է: Ինչպես դնդում են մի շարք գիտնականներ, հին հույների ու հռոմեացիների բարձր քաղաքակրթության անհետացման բուն դասճառներից մեկը նրանց՝ իբրեւ ազնիվ ու ազատ ազգեր, ստորին գերի ազգերի հետ խառնվելն էր: *«Հին մշակույթների մահացման միակ դասճառը եղել է արյան խառնումը եւ այստեղից բխող՝ ցեղի մակարդակի անկումը»*. գտնում էր մեր դարի միադետներից մեկը: Եթե Չեմբերլենին կամ Գոբինոյին այսօրվա լիբերալներն ու երեկվա կոմունիստները միանշանակորեն դիտակում են՝ իբրեւ ռասիստներ (անշուշտ՝ վատ իմաստով), իսկ նրանց դատողությունները՝ «հակամարդկային», ապա, գոնե համընդհանուր ընդունելության արժանացած Կանտի խոսքերը, մտրելու տեղիք դիտի տան. «Չկա ավելի ճշմարիտ բան, քան այն, թե տարբեր ցեղերի խաչասերումը, որ վերջին հաշվով հանգեցնում է նրանց ոչնչացման, միանգամայն անթույլատրելի է մարդկային ցեղերի նկատմամբ»:

Արյունախառնության կողմնակիցները գտնում են, որ իբր խաչասերումից առաջացած սերունդն ավելի ուժեղ եւ խելոք է լինում: Դժվար թե: Ճադոնացիները երբեք չեն խաչասերվել, սակայն, բացառիկ տաղանդ ունեն: Նույնը կարելի է ասել սկանդինավյան ազգերի մասին: Իսկ, օրինակ, մուլատների մոտ ակնհայտ են մտավոր դակասությունները:

Կան նաեւ դնդողներ, թե հայերը՝ որդես հնագույն ազգերից մեկը, ադրում են իրենց ծերության շրջանը եւ, որդեսզի չանհետանան, դետք է, օտար արյան ներմուծմամբ, «թարմացնեն» իրենցը, որով եւ կերիտասարդանան, կդառնան կենսունակ: Եվ օրինակ են բերում թուրքերին՝ փորձելով հիմնավորել, թե ինչպես է օտար գեների ներմուծումը նդաստավոր լինում տվյալ ազգի համար: Նախ, ազգի կենսունակությունը նրա տարիքով չի դայմանավորվում, այլ՝ իր արմատներից սնվելու հանգամանքով: Հայրենիք կորցրած եւ ակունքներից հեռացած ազգերը կարող են ծերանալ եւ մահանալ, իսկ հայրենի հողից ու իրենց արարչական ակունքներից սնուցվող ազգերը միշտ էլ կենսունակ են: Այժմ, թուրքերից ընդօրինակելու մասին:

Այսօրվա Անատոլիայի թուրքերը, շնորհիվ նաեւ արյունա-խառնության, մեծամասամբ, մարդաբանական հատկանիշներով այլեւս միջինասիական տափաստանների բնիկները չեն, իսկ բազմակի խաչավորման արդյունքում դեռեւս նոր մշակութային կամ գիտական արժեքներ չեն ստեղծել: Ի դեմս նրանց՝ մենք առավելաբար տեսնում ենք ոչ թե ազնվացած թուրքին, այլ՝ այլասերված հային, հույնին... Տեղին է վկայակոչել Հայկ Ասատրյանին. *«Հայտնի է, որ կենսաբանական թե հոգեբանական պատճառներով ցեղերի արենախառնումով չի ազնվանում նրանցից նվազարժեքը, այլ՝ խաթարվում, վատասերվում է արժեքավորը: Այսպես՝ քրիստոնյա ժողովուրդներից ստացած արյունը ո՛չ թե բարեխառնություն մտցրեց թուրքերի բնազդների աշխարհում, այլ հոգեբանությամբ թուրքացրեց ձուլվածներին»*:

Հավաս ընծայելով, թե մեր ցեղը բնականից օժտված է բարձրորակ հատկանիշներով, աներկբա ասում ենք, որ օտարներից հոգեւոր կամ մարմնական գծեր ներմուծելու կարիք բնավ չունենք, իսկ Տեսակը խաթարելու բարոյական իրավունք չունենք: Թուրքերը՝ իբրեւ ստորին ցեղ, ներմուծման խնդիր ունեն, իսկ մենք պետք է վերագտնենք մեր հոգեգծերը, վերականգնենք մեր դիմագծի անաղարտությունը: Թերեւս, այս է հաստատում նաեւ սփյուռքահայ ճանաչված գիտնական Հակոբ Պողոսյանը, որից հարկ ենք համարում ընդարձակ մեջբերում անել.

«Հայերուն պարծանքը եղած է այն, թե դարավոր հալածանքներու եւ տառապանքներու ընթացքին՝ մինչ ուրիշ շատ մը ցեղեր իրենց գոյությունը կորսնցուցած են, իրենք դեռ կ՜ապրին. անոնք այս իրողությունը ամեն բանե առաջ կ՜պարտին իրենց ազնիվ արյան: Թուրքն ալ այս իրողության վերահաս ըլլալով էր, որ իր անարգ ու վատ արյունը ազնվացնելու համար, հայ ցեղին հետ ամուսնանալու եւ խառնվելու ամեն միջոց որոնեց, եւ այսօրվան գեղեցիկ Թուրքին երակներուն մեջ Հայու ազնիվ արյունը կհոսի: Ավա՜ղ, որ այս իրողությունը տակավին շատերու կողմե լավ ըմբռնված չէ:

Անհրաժեշտ է, որ ապագա ազգին վերաշինության ու ազնվացման աշխատող թե՛ ազգային իշխանություններ եւ թե՛ հասարակական պատասխանատու առաջնորդներ այս խնդրին վրա լուրջ ուշադրություն դարձնեն»:

Ոմանք էլ, մեզանում առկա մի շարք ժառանգական հիվանդություններ, հատկապես, «երեւանյան» կոչվող հիվան-դությունը, համարում են հայերիս՝ երկար ժամանակ մեկուսացված լինելու, ուրիշների հետ չխառնվելու արդյունք: Չմոռանանք, որ սա ընդամենը վարկած է՝ դեռեւս կարոտ գիտական հիմնավորումների: Բայց ուշադրության արժանի է նաեւ հետեւյալը. «երեւանյան»

հիվանդությամբ տառապողները, հիմնականում, մեր հարթավայրային շրջանի բնակիչներն են, ուր խառնազգի ամուսնությունները համեմատաբար շատ են, իսկ լեռնային շրջաններում, որտեղ, իբրեւ կանոն, «դրսից աղջիկ» հազվադեպ են բերում, նման հիվանդներ գրեթե չկան:

Այժմ անդրադառնանք խառնազգի ընտանիքին, որն արյունախառնության հիմնական ձեւն է:

Ընտանիքը, լինելով ազգի կարեւորագույն օրգաններից մեկը, նախասահմանված է՝ սերնդագործմամբ ազգի ժառանգական հաջորդականությունն ապահովելու եւ իր ներսում նորահաս սերնդի ազգային սկզբնական դաստիարակությունն իրականացնելու: Ըստ այդմ՝ ընտանիքի ապազգայնացումը, որն իրականացվում է արյունախառնության եւ օտար բարքերի ընդօրինակման ձեւով, կործանարար է ազգի գոյության համար:

Որքան էլ խառնազգի ընտանիքում ամուսինները լինեն լայնախոհ կամ, այսպես ասած, փոխադարձ սիրով, միեւնույն է՝ նրանց էությունների բնական տարբերությունն, ի վերջո, իրեն զգացնել է տալիս: Լավագույն դեպքում, ամուսիններից մեկը «մոռացության» է տալիս իր ազգությունը՝ լիովին կանգնելով մյուսի ազգության կողմը (հաճախ՝ ընտանիքը չքայքայելու մտածումով) եւ այդպիսով՝ արհեստականորեն ազգափոխ լինում: Իսկ սերո՞ւնդը: Նա երկվության մեջ է լինում, նրանում մշտապես երկու տարբեր հոգեբանությունների պայքար է ընթանում եւ արդյունքում՝ հոգեբանորեն նա մնում է երկփեղկված, ասել է՝ անլիարժեք: Ինչպես նկատում է Լ. Շանթը. *«Այս տեսակ հարկի մը տակ մեծցող սերունդը երկակենցաղ էակ մըն է, ջուրի ու ցամաքի վրա միաժամանակ ապրող, բայց ո՛չ ջուրին մեջ կարգին լողալ գիտե, ո՛չ ցամաքի վրա մարդավարի քայլել. եւ հաճախ կվերջանա անով, որ ջուրն ալ կատե, ցամաքն ալ, թեեւ իր հոգիին խորքը լուռ տենչանք մը կմնա միշտ վառ՝ կա՛մ ջուրինը ըլլալու, կա՛մ ցամաքինը»:*

Հայոց պատմության մեջ դժվար է մատնանշել դեպք, երբ օտարից ծնված զավակը օգտակար է եղել մեր ազգին: Նրանք, եթե ունեցել են շնորհներ, որպես կանոն, հայության համար որեւէ ծառայություն չեն մատուցել: Իսկ հակառակը եղել է. Տիգրան Մեծի՝ պոնտացի կնոջից ծնված զավակները չարիք էին հայկական կայսրության համար, հայերին բնաջնջող սուլթան Համիդի մայրը հայուհի էր: Այս առումով, ուսուցանող է նաեւ մեր էպոսը. Իսմիլ Խաթունից եւ Մեծ Մհերից ծնված Մելիքը պատուհաս է դառնում հայության գլխին, Դավիթը սպանվում է իրենից սերված խառնածին

աղջկա կողմից:

Սխալ կլինի կարծել, թե մեզանում խառնամուսնությունների խնդիրը երբեւէ ուշադրության չի արժանացել: Հայ եկեղեցին, արգելելով «լուսավորչական» հայերի ամուսնությունն այլադավանների հետ, այդպիսով, փաստորեն, անուղղակիորեն մերժել է խառնազգի ամուսնությունները: Ազգային բարերար Ալ. Մանթաշյանցը, իր հարստությունը որդիներին կտակելիս, ընդգծում էր մի կարեւոր նախապայման. որդիները կզրկվեն ժառանգության իրավունքից, եթե չամուսնանան հայադավան օրիորդների հետ: Ռ. Պատկանյանը, իր հայտնի «Վարդապետարան»-ում, հայկական մոլորությունների շարքում նշելով նաեւ օտարի հետ ամուսնությունը, հորդորում էր՝ իբրեւ ազգասիրական գործ, չամուսնանալ այլազգիների հետ:

Հաճախ է պատահում, երբ լավագույն հայորդիներ, ինչ-ինչ պատճառներով, ամուսնանում են օտարների հետ՝ ազգի համար չթողնելով արժանավոր սերունդ: Պատկառանք տածելով Քր. Միքայելյանի հանդեպ՝ անվանի հրապարակախոս Միք. Վարանդյանը, միաժամանակ, ցավով նշում է, որ արեւմտահայ ազատամարտի ռահվիրան ամուսնացած էր օտարի հետ, տղան էլ, մոր ազդեցությամբ, ընդմիշտ հեռացավ հայ կյանքից ու ամուսնացավ ռուսի հետ: Եվ Վարանդյանը եզրակացնում է. «այդպես են վերջանում գրեթե բոլոր ամուսնությունները օտարի հետ»: Իհարկե, օրինակների թվարկումը կարելի է շարունակել՝ Ռուբեն Սեւակ, Արամ Խաչատրյան, Տիգրան Պետրոսյան, Վիկտոր Համբարձումյան..., բայց դա թվում է ավելորդ (հուսով ենք, որ միայն թվում է), երբ աչքիդ առաջ հայտնվում է մեր ներկան...

Երբ մի քանի տարի առաջ ժառանգաբան Նվարդ Քոչարին հարցրեցինք, թե արդյո՞ք ինքը համաձայն կլիներ, որ հայը, օրինակ, նեգրի հետ ամուսնանար, նա պատասխանեց.

- Եթե ընտրեց, ամուսնացավ, այո, համաձայն եմ: Կարեւորը՝ որ նա հայկական միջավայրում ապրի եւ հայանա: Ի՞նչ վաս կլինի, եթե նեգրի երաժշտականությունը, ռիթմի զգացողությունը ներմուծվի:

Թե ինչպես պիտի նեգրը հայանա, նույնիսկ երեւակայությունը թույլ չի տալիս պատկերացնել: Իսկ որ հայերս երաժշտականության բնածին պակաս ունենք եւ սպիտակած պիտի ուրիշից ներմուծենք, շատ անլուրջ է:

Ներկայումս խառնազգի ամուսնությունները մեզանում (լինի Հայրենիքում, թե Սփյուռքում) առավելապես կատարվում են հապվենկատորեն, երբ, բարեկեցիկ կյանքի ակնկալիքով, շատ հայեր «ամուսնանում» են եվրոպացիների, ամերիկացիների, արդեն՝ նաեւ պարսիկների, արաբների հետ:

Խառնամուսնություններին զգալի չափով նպաստում են օտարի տիրապետությունը, պանդխտությունը, ազգերի կրոնակցու-թյունը, բայց, ամենամեծ չափով, աշխարհաքաղաքացիական քարոզչությունը: Ու մինչ մեր ազգային դաստիարակության գործը մնում է այսպես` սոսկ փաստեր արձանագրող, ականատեսն ենք դառնում հայ-նեգրական, հայ-թուրքական ամուսնությունների...

* * *

Վերջում` մի էական հանգամանք: Պատմության բերումով մեզ են խառնվել տարբեր ազգեր, եւ այդ արյունախառնման շնորհիվ է նաեւ, որ մեր հոգեմարմնական շատ գծեր խեղված են: Ուրեմն ի՞նչ իմաստ ունի խոսել արյան մաքրության, ցեղի անաղարտության մասին:

Ջուլալ ակունքից սնվող առվակը պղտորվում է, երբ փոխում է իր հունը կամ նրա մեջ սկսում են լցվել անմաքուր ջրեր, եւ բավական է փակել այդ ջրերի ճամփան ու վերականգնել բնական հունը` այն աստիճանաբար կդառնա այնպես մաքուր, ինչպես եղել է հազարամյակներ շարունակ. կմաքրվի, եթե ակունքը դեռեւս անաղարտ է: Այդպես էլ մասնակի արյունախառնության ենթարկված ու սեփական հունից շեղված հայությունը վերստին կնույնանա իր ակունքին` Ցեղին, այսինքն` կվերականգնի իր դասական-ցեղային հոգե-մարմնական գծերը, եթե բացառի օտար արյան ներմուծումը եւ առաջնորդվի սեփական հոգեւոր-բարոյական արժեքներով: Էականը հավատն է այդ վերականգնելիության նկատմամբ, հավատը, որ Ցեղը դեռ անեղծ է: Եվ պատահական չէ, որ Ցեղակրոնության Հավատամքում ցեղահավատությունն ու արյան անարատության պաշտամունքը Նժդեհը դրել է կողք կողքի:

*-Հետագա շարադրանքը պարզեցնելու համար, իբրեւ տեսակներ` նկատի կունենանք ազգերին, որոնք, ինչպես ընդունված է ասել, ձեւավորվել են երկու կամ ավելի ցեղերի ձուլումից: Իբրեւ բնական (արարված) տեսակներ` մենք համարում ենք ցեղերին, իսկ ազգերը դիտում` որպես պատմականորեն առաջացած, բայց բնության կողմից «հանդուրժվող» տեսակներ:

Մեր համոզմամբ, շատ թե քիչ կայուն ազգեր առաջանում են միեւնո՛ւյն ռասայի ցեղերի ձուլումից, իսկ տարբեր ռասայի ցեղերի խառնումից երբեք լիարժեք ազգություն առաջանալ չի կարող: Այս իմաստով, օրինակ, ամերիկյան ազգ (կամ սոցիալիստական ազգ, իսլամական ազգ...) ասածը չինծու է ու երբեւէ իրականություն դառնալ չի

կարող:

**-Արյունախառնության խնդիրը, լինելով նրբին ու ոչ երկրորդական, մեզանում դեռեւս անհրաժեշտ չափով լուսաբանված չէ, եւ մեր դատողություններն, անշուշտ, դեռ կարիք ունեն գիտական ամենալուրջ հիմնավորումների: Կարծում ենք, որ այս կարգի հրապարակումները կօժանդակեն կամ խթան կհանդիսանան, որպեսզի խնդիրն ընկալվի իբրեւ համազգային գործ եւ դառնա մեր պետության ու նրա գիտական հիմնարկների ուշադրության առարկա:

Մուշեղ Լալայան

ՀԱՅՈՑ ԸՆՏԱՆԵՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ

«Աղեկ կին, չունի գին»: Հայ ժողովրդական այս ասացվածքը

լավագույնս բնորոշում է հայ կնոջ հարգն ու վարկը, ընտանեկան եւ հանրային կյանքում նրա տեղի եւ դերի բարձր գնահատականը:

Եթե կարիք կա ավելի ընդարձակ ու ընդգրկուն մի եզրակացության, ապա Ջիվանուց լավ, թերեւս, ոչ ոք չի ասել.

Հայ կանանց ենք պարտական, թե որ հայ ենք մնացել,
Եթե ոչ՝ կորել էինք, անդունդ էինք գնացել,
Մեր հավատը, մեր լեզուն նրանցով է զարգացել.
Հայ կնոջ սրբությունը ողջ ազգերն են իմացել:

Հայ ընտանիքի, հայ կնոջ, ընտանեկան փոխհարաբերությունների, ընտանիքի եւ հասարակության կապի մասին առանձին դատողություններ, ուշագրավ մտքեր հանդիպում են հայ շատ հեղինակների երկերում: Ընտանեկան դաստիարակության եւ հատկապես մոր դաստիարակիչ դերի հետ է կապում Գարեգին Նժդեհը հայոց ապագայի կերտումը. գերագույն է մոր՝ հոգեփոխված եւ ցեղայնացած հայ կնոջ առաքելությունը՝ «նա կոչված է իր երեխայի դաստիարակության միջոցով կառուցելու իր ցեղի ապագան»: Դպրոցական դասագրքերը հաճախ են մեջբերում Մուրացանի ձեւակերպումը. «Ազգերի զորությունը ընտանիքների մեջ է: Զորավոր է այ՛ն ազգը, որ ունի զորավոր ընտանիքներ. սիրով, միությամբ, առաքինի եւ հավատարիմ կենակցությամբ ապրող ընտանիքներ»: Պակաս հայտնի է Ռուբեն Սեւակի ասույթը՝ «Առողջ սեր, առողջ սեռ». այսինքն՝ առողջ ընտանիքի միջոցով ազգի առողջացում:

Այսօրինակ դրույթները ոչ միայն տեսական-ճանաչողական, այլեւ գործնական նշանակություն ունեն եւ հաջողությամբ կարող են կիրառվել հայոց ընտանեվարության խնդիրների լուծման մեջ: Բացի այդ՝ հայ ընտանիքի կենսագործունեության նպատակասլաց կառավարումը պետք է խարսխվի գիտական ուսումնասիրությունների վրա, որոնք մեզանում, կարելի է ասել, գրեթե բացակայում են: Բացառությամբ ազգագրական հատուկենտ աշխատությունների՝ հայ ընտանիքի վերաբերյալ շատ քիչ բան կարող ենք քաղել հոգեբանությունից, սոցիոլոգիայից, բարոյագիտությունից, մանկավարժությունից, այլ գիտաճյուղերից:

Հնարավոր չէ լիովին ճանաչել արդի հայ ընտանիքը, գնահատել այն հայկականության չափանիշներով, ուրվագծել ընտանիքի ապագան եւ մանավանդ ձեւավորել այդ ապագան, եթե մենք ընտանիքը դիտենք մեկուսի, հասարակության մյուս բնագավառներից անջատ: Քաղաքական կյանքը, կառավարման համակարգը, աշխատանքի ասպարեզը, ժամանցի ոլորտը, կրթությունը, անհատի եւ հանրության կենսագործունեության մյուս բոլոր բնագավառները ուղղակի կամ միջնորդավորված առնչվում են ընտանիքին:

Ամենակարեւորն այն է, որ այդ առանձին բնագավառները, ըստ էության, միեւնույն գործող անձանց տարբեր դերակատարումներն են: Ընտանիքը ճիշտ ըմբռնելու համար հատկապես այս մոտեցումն է առավել արգասաբեր: Տղամարդը եւ կինը ոչ միայն ամուսիններ են, հայր ու մայր, նրանք բազում ընկերային դերեր էլ են կատարում` խաղաղացի, աշխատակից, զրուցակից, հաճախորդ, գնորդ, ընկեր, հարեւան, ղեկավար, ենթակա, անցորդ, ընտրող եւ այլն: Սեռային վարքի` կնոջ եւ տղամարդու դերերի վերլուծությունը բանալի է թե՛ ընտանեկան, թե՛ արտաընտանեկան աշխարհն հասկանալու համար: Սեռային վարքի առումով` հոգեբանությունն առանձնացնում է մարդկանց հինգ տեսակ.

ա) զուտ տղամարդ, որի մեջ առավել խտացված են այրական հատկանիշները` ֆիզիկական ուժ, քաջություն, համառություն, նպատակասլացություն, պատվախնդրություն, հաստատակամություն, վճռականություն եւ այլն,

բ) զուտ կին, որն իր մեջ խտացնում է կանացի հատկանիշները` նազանք, հեզություն, համբերատարություն, հոգատարություն, հանդուրժողականություն, սեթեւեթանք, ճկունություն, նվիրվածություն եւ այլն,

գ) կին, որի մեջ գերակշռում են այրական հատկանիշներ,

դ) տղամարդ, որի մեջ գերակշռում են կանացի հատկանիշներ,

ե) անդրոգեններ, կանայք եւ տղամարդիկ, որոնց մեջ իգական եւ արական հատկանիշները մոտավորապես հավասարաչափ են բաշխված: Տարբեր երկրներում կատարված հետազոտությունները ցույց են տվել, որ մարդկանց մեկ երրորդը անդրոգեններ են: Նկատվել է, որ անդրոգենային կանայք եւ տղամարդիկ առավել հաջողությամբ են համադրում իրենց ընտանեկան կյանքն ու աշխատանքային գործունեությունը. բուն ընտանիքի ներսում` հեշտությամբ են ներդաշնակում հուզական եւ օգտապաշտական կողմերը, իսկ ծառայողական առաջխաղացման հարցում ավելի դյուրին են խուսափում սթրեսային վիճակներից, նյարդային գերլարվածությունից ու հոգեբանական բարդույթների գոյացումից:

Այս մոտեցումը որոշ հեղինակներ օգտագործում են` բնութագրելու տարբեր երկրներ, մշակույթներ, կազմակերպություններ, հասարակական արժեքների համակարգեր, մարդկանց համատեղ կյանքի եւ գործունեության զանազան բնագավառներ: Այսպես, Անգլիան, Ճապոնիան, Գերմանիան համարվում են «այրական», իսկ Հոլանդիան եւ Ֆրանսիան` «կանացի» երկրներ. վերջիններս, ըստ այդ հեղինակների, ավելի ներդաշնակ են զարգանում, համաչափ, շրջակա բնական միջավայ-

րին համահունչ, իսկ առաջինները դավանում են արդյունաբերական ծավալապաշտություն: Արդյունաբերական ձեռնարկությունները, գործարար նպատակներ հետապնդող հաստատությունները «այրական» բնույթի են, իսկ վերականգնողական հաստատությունները, ասենք, հիվանդանոցները՝ «կանացի»:

Ահա թե ինչու, կանայք եւ տղամարդիկ, որպես կանոն, հաջողության են հասնում տարբեր բնագավառներում. եթե տվյալ բնագավառի, կազմակերպության, հաստատության նպատակները առավելապես «տղամարդկային» են, ուրեմն՝ նպաստավոր են այրերին, իսկ եթե դրանք առավելապես «կանացի» են, ուրեմն հաջողության ավելի մեծ հնարավորություն ունեն կանայք:

Ինչ վերաբերում է բուն ընտանիքին, ապա դրա ներսում փոխհարաբերությունների կազմակերպումը, համերաշխության պահպանումը համարվում են կանացի գործառույթներ, իսկ ընտանեկան պորտաբույծի հայթայթումը, դրսի կապերի վերարտադրությունը՝ այրական: Ճիշտ եւ ճիշտ հայ ժողովրդական մի ասացվածքի ոգով՝ «Տղամարդ որ կա դրսի պատ է, կնիկ որ կա ներսի պատ է»:

Առհասարակ՝ մեզանում ներընտանեկան սեռային վարքի վերաբերյալ շատերն են գրել: Տղամարդու եւ կնոջ ընտանեկան դերակատարման տեսակետ բնութագրման առումով արդիական է Ղազարոս Աղայանի՝ տակավին մեկ դար առաջ գրած «Կնոջ կոչումը» փոքրիկ, սակայն ուսանելի հոդվածը: «Կինը,- նկատում է նա,- պետք է լինի մայր, ինչպես իր զավակի համար, նույնպես եւ իր ամուսնու»: Այն, որ սա ոչ թե քնարական զեղում է, այլ լուրջ եւ գործնական խորհուրդ, երեւում է Աղայանի բերած օրինակից: Շատ անգամ, գրում է նա, նորահարսը ինքն է ձեւանում երեխա եւ ամուսնուց ակնկալում ծնողական փայփայանք, ինչը մեծ սխալ է: «Այր մարդը երբեք մայրություն անել կարող չէ, այդ հատկությունը կնոջն է հատկացրել բնությունը... Ուրեմն տան մեջ թագավորող սերը բխում է մորից, այլ ոչ հորից, հայրը նույն սիրո մեջ լողացողներից մեկն է»:

Այրականություն-կանացիություն տարբերակման հիման վրա գրականության մեջ արված են մի շարք ընդհանրացումներ, որոնք մենք սեղմ կներկայացնենք, ինչպես եւ կփորձենք մասնավորեցնել դրանք՝ հայոց մշակութային, հոգեւոր, բարոյական առանձնահատկությունների հաշվառումով:

Ա. Այրական հոգեբանության գերակշռության պարագայում անձի գործունեության գլխավոր դրդապատճառներից է լավագույնը լինելու ձգտումը, կանանց պարագայում՝ մյուսներից ետ չմնալու ձգտումը:

Ինչպես հայտնի է, ամերիկյան ընտանեկան դաստիարակության

հիմքում ընկած է ամեն ինչում լավագույնը, առաջինը դառնալու, «չեմ-պիոնի» հոգեբանությունը: Ճապոնական ընտանեկան դաստիարակությունը դավանում է այլ տեսակետ՝ աճող սերնդի մեջ սերմանվում է ամեն ինչում ոչ մեկից ետ չմնալու հոգեբանությունը: Այսինքն՝ ամերիկյան մոտեցումը պայմանականորեն կարելի է համարել առավելապես այրական, ճապոնականը՝ առավելապես կանացի: Երկուսն էլ լիովին արդարացված են ազգային առանձնահատկությունների, մասնավորապես, ամերիկյան անհատապաշտության եւ ճապոնական կոլեկտիվիզմի հաշվառման իմաստով:

Ներկայումս հայաստանյան իրականությունը հայտնվել է ամերիկյան հոգեբանության ուժգնացող ազդեցության տակ: Եվ եթե համարենք, որ հայ մարդկանց բնորոշ է լավագույնը լինելու եւ մյուսներից ետ չմնալու ձգտումների «ոսկե միջինը», ապա առավել հավանական է, որ «ամերիկանիզմի» ներխուժման հետեւանքով հայ ընտանիքում եւ կյանքի մյուս ասպարեզներում ավելի ու ավելի ցայտուն են դառնալու այրակենտրոն արժեքները: Մինչդեռ լավագույնը դառնալու ինքնանպատակ ձգտումը, ամեն գնով առաջինը լինելու հոգեբանությունը կարող են պառակտիչ դեր խաղալ թե՛ ընտանիքի ներսում եւ թե՛ ողջ հասարակության մեջ: Գերբարձր ինքնագնահատականը, չբավարարված եսականությունը ոչ միայն անհատի ողբերգությունն են, այլեւ հասարակության: Ամերիկացի հոգեբան եւ սոցիոլոգ Էրիխ Ֆրոմը, վերլուծելով «ամերիկյան երազանքի» ոգով մեծացած, «ամենա-ամենան» դառնալու մղումին տրված միջին ամերիկացու հոգեբանությունը, նրա ընտանեկան կյանքը, վարքուբարքը, արժեքային կողմնորոշումները, անում է անողոք մի եզրակացություն. ամերիկյան հասարակությունը հիվանդ է եւ հիվանդ է ամենից առաջ բարոյական արատավոր արժեքների պատճառով:

Մի՞թե մենք էլ ենք ուզում հիվանդանալ, պառակտվել, տրոհվել, որ այսպես գրկաբաց, անքննադատ ընդունում ենք «ամերիկանիզմի» գաղափարները, հոգեբանությունը, ապրելակերպի չափանմուշները:

Հետեւաբար, առողջ ընտանիքի, առողջ սերնդի, առողջ հայ հասարակության ձեւավորման շահերը հրամայաբար պահանջում են եսապաշտության հոգեբանությունը զուգակշռել համայնքային (կոլեկտիվիստական), համազգային հոգեբանությամբ: Խոսքը ոչ թե գռեհիկ կոլեկտիվիզմի, պարտադրված համայնքի, «ժողովի» մասին է, ինչին մենք ընտելացել ենք խորհրդային կարգերի օրոք, այլ՝ փոխօգնության, փոխադարձ հարգանքի, համատեղ աշխատանքում ուժերի բազմապատկման, ընդհանուրի բարօրության, ներդաշնակության:

Բ. Այրական հոգեբանության պարագայում անձի ընկերային ինքնա-

հաստատման գլխավոր ասպարեզը աշխատանքն է, մասնագիտական գործունեությունը, ծառայողական առաջխաղացումը: Կանացի հոգեբանության պարագայում այդպիսի ասպարեզ է միջանձնային հաղորդակցումը, շրջապատը, ընտանիքը, երեխաները: Գիտական գրականության մեջ այրական-կանացի սկիզբների տարբերակումը, աշխատանքի հանդեպ վերաբերմունքի առումով, արտահայտված է մի շատ դիպուկ ձեւակերպման տեսքով՝ այրն ապրում է աշխատելու համար, կինն աշխատում է ապրելու համար: Այսինքն, կարելի է ասել, որ տղամարդու համար աշխատանքը նպատակ է, կնոջ համար՝ միջոց: Պատահական չէ, որ, ինչպես ցույց են տալիս հետազոտությունները, այրերը, այլընտրանքի դեպքում, բարձր աշխատավարձը գերադասում են աշխատաժամանակի կրճատումից, իսկ կանայք նախընտրում են ունենալ ցածր աշխատավարձ, սակայն՝ ավելի շատ ազատ ժամանակ:

Այս հոգեբանական առանձնահատկությունը (որոշակի մոտավորությամբ եւ պայմանականությամբ հանդերձ) ենթադրում է առանձնահատուկ լուծումներ նաեւ հանրային կյանքի կազմակերպման եւ կառավարման մեջ:

Աշխատանքային դաստիարակությունը, ինչպես դաստիարակությունն ընդհանրապես, մեզանում գրեթե տարբերակված չէ ըստ սեռի, որի հետեւանքով շատ են հանդիպում այրական վարքուբարքի տեր կանայք (օրինակ՝ կին, որն ընտանիք չի կազմում հանուն հաջող ծառայողական առաջխաղացման կամ մասնագիտական առաջընթացի):

Գործազրկության կարգավորման մեջ նույնպես պիտի հաշվի առնվեն սեռային-հոգեբանական առանձնահատկությունները. այսպես՝ աշխատանք կորցնելն այրի համար հոգեբանորեն, բարոյապես, դերային վարքի եւ ընկերային վարկի կորստյան առումով շատ ավելի անտանելի է, քան կնոջ համար: Բուն իսկ հոգեբանական առանձնահատկությունների հետեւանքով գործազուրկ այրի կյանքն ավելի արագ է իմաստազրկվում, ընկերային եւ ընտանեկան անպիտանիության զգացումն առավել ծանր է արտահայտվում, ինքնամոռացումի պահանջմունքը (հարբեցողությունից սկսած ընդհուպ մինչեւ ինքնասպանություն)՝ առավել անդիմադրելի դառնում:

Վարձատրման համակարգում եւս անհրաժեշտ է հաշվի առնել սեռային-հոգեբանական առանձնահատկությունները, ինչը մեզանում երբեւէ չի արվել: Ավելին, երբ հայաստանյան մամուլում խոսք էր լինում այն մասին, որ, ասենք, Ճապոնիայում միեւնույն աշխատանքի դիմաց կին աշխատողին վճարում են գրեթե կիսով չափ, քան տղամարդուն, դա ընկալվում էր իբրեւ խտրականության խայտառակ երեւույթ, կանանց աշխատանքի անամոթ շահագործում կապիտալիստ ձեռնարկատիրոջ

կողմից: Մինչդեռ, իրականում, այստեղ դրսեւորվում են կառավարման ճապոնական համակարգի ազգային առանձնահատկությունները: Ճապոնացիները հաշվի են առնում, որ աշխատանքում կնոջից չի կարելի նույնքան նվիրում, ուրեմն եւ` նույնքան արգասիք ակնկալել, որքան տղամարդուց: Հետեւաբար, հավասար վճարի պարագայում, իսկապես խտրականություն է ստացվում, միայն թե` տղամարդկանց հանդեպ:

Մեզ եւս անհրաժեշտ է, չխաբվելով «մարդու իրավունքների» վերացական եւ վերազգային կարգախոսներին, վարձատրման համակարգում նախատեսել սեռային-հոգեբանական բնույթի առանձնահատկություններ. չասենք արտոնություններ, չվրդովենք կանանց շահերի համար պայքարող (չնայած այդ շահերը լավ չըմբռնող) հայաստանյան բազում ու տակավին բազմացող կազմակերպություններին: **Գ.** Համատեղ գործունեության պարագայում այրերը հակված են ստացած վարձատրությունը (պարգեւները, կոչումները, պաշտոնները եւ այլն) բաժանելու յուրաքանչյուրի վաստակի չափով, այնինչ կանայք, սովորաբար, հակված են հավասարարական բաշխմանը: Ընկերային արդարության վերաբերյալ տղամարդկանց եւ կանանց գերիշխող պատկերացումների այս արմատական տարբերությունը, թերեւս, բացատրվում է նրանց ընտանեկան դերերի առանձնահատկություններով. ընտանիքի եկամուտն ապահովող հոր համար կարող է էական համարվել յուրաքանչյուր անդամի մասնակցությունը հաշվեկշռին. մինչդեռ ընտանիքի ներդաշնակությունը ապահովող մոր համար բոլոր զավակները հավասար են:

Հավասարարական գաղափարները հայ հասարակության մեջ, հայի մտածելակերպի մեջ հատկապես արմատներ են գցել խորհրդա-ռուսական ապրելակերպի ազդեցությամբ: Կոպիտ, զորանոցային սոցիալիզմը, համայնքի իշխող կարծիքին անվերապահ ենթարկվելը, «դուրս չցցվելը», աշխատանքում «գլուխ պահելը» լիովին հարազատ են միջին ռուս մարդու հոգեբանությանը, աշխարհայացքին, ապրելակերպին. ռուս շատ հեղինակներ իրենք են դա հաստատում: Եվ համահարթեցման, միօրինակացման, միաչափ մտածելակերպի այդ պայմաններում, հայերի առանձնահատկությունները որպես շեղվող վարքագիծ էին ընկալվում:

Հետեւաբար, հայ ընտանիքի եւ ողջ հասարակության բնականոն զարգացման նպատակով, մենք պիտի նպաստենք այս անգամ արդեն այրական արժեքների տարածմանը` խորացնենք ընկերային արդարության այրակենտրոն ըմբռնումը եւ արտամղենք հավասարարական բաշխման մասին կարծրացած պատկերացումները: Այդ են սովորեցնում նաեւ մեր ասացվածքները. «Մեկ կա` հազար արժե, հազար կա` մեկ չարժե»,

«Մարդ կա մարդ է, մարդ կա զարդ է», «Հազար կը մեռնի՝ մեկ չի ծվա-րի, մեկ կը մեռնի՝ հազար կը ծվարի», «Բանն ո՛վ անի՝ ես ու դու, հացն ո՛վ ուտի՝ ես ու դու» եւ այլն:

Դ. Այրական տիրապետող հոգեբանությամբ խմբի ներսում ձեւավորվում են աստիճանակարգային (հիերարխիկ) կառուցվածքներ, ցայտուն արտահայտված է առաջնորդության (լիդերության) համար պայքարը, հավասարության ձգտում գրեթե գոյություն չունի: Կանացի հոգեբանության գերակշռության պարագայում ձեւավորվող կառույցները հիմնականում հավասարարական են, գրեթե գոյություն չունի առաջնորդ դառնալու ձգտում:

Չի կարելի պնդել, թե որն է գերադասելի, քանի դեռ չենք որոշակիացրել գործունեության բնագավառը: Օրինակ՝ բանակը չի կարող գործել այլ կերպ, քան այրական խմբին բնորոշ գործելակերպով, եւ եթե որեւէ կին ցանկանա հաջողության հասնել ռազմական ոլորտում, հարկադրված է գործելու այրական կանոններին համապատասխան: Նմանապես՝ կարի ֆաբրիկաներում, դպրոցներում, հիվանդանոցներում, ուր հիմնականում աշխատում են կանայք, պատահական չէ, որ ղեկավար է դառնում տղամարդը (կամ այրական գերակշիռ հատկություններով կինը):

Այս տարբերությունները պիտի ճիշտ հաշվառել նաեւ կադրային քաղաքականության մեջ: Մասնավորապես, պիտի գիտակցել, որ ներկայումս լայն տարածում գտած՝ ում ինչ պաշտոնի ասես նշանակելու երեւույթը մերժելի է ոչ միայն մասնագիտության, կրթության, փորձի տեսանկյունից, այլեւ՝ սեռային հոգեբանության առանձնահատկությունների:

Մի ժամանակ Հայաստանի կանանց հանրապետական խորհուրդը հպարտորեն տարփողեց, որ կազմակերպել է «կին-առաջնորդների» դպրոց եւ տվել է իր առաջին շրջանավարտները: Հետաքրքիր կլիներ հետեւել վերջիններիս ընտանեկան «բախտին». վստահորեն կարելի է ասել, որ նրանք նույնպես լիարժեք ընտանիքի տեր չեն դառնա, ինչպես այժմ Հայաստանում գործող շուրջ երեք տասնյակ կանանց կազմակերպությունների գրեթե բոլոր ղեկավարները, քաղաքական կյանքում լիդերության հայտ ներկայացնող շատ ու շատ հայ տիկնայք:

Ե. Այրերը հակված են դեպի անհատական վճիռները, կանայք գերադասում են համատեղ, խմբային վճիռ կայացնելը: Կազմակերպական վերափոխումների մեջ այրերին ամենից առաջ հետաքրքրում է անձնական հաջողության ապահովումը, կանանց գրավում է խմբային սերտացման հեռանկարը:

Անհատական վճռի կայացման գլխավոր առավելությունը անձ-

նական պատասխանատվության ձեւավորումն է, մի բան, որ գրեթե բացակայում է խմբային վճիռ կայացնելիս. բոլորն են կարծես պատասխանատու, բայց անձնապես՝ ոչ ոք: Հոգեբանության մեջ նկարագրված է «պատասխանատվության ցրման» երեւույթը, երբ վճռի մասնակիցներից յուրաքանչյուրն անձամբ իրեն պատասխանատու չի համարում ո՛չ վճռի կայացման, ո՛չ էլ դրա կատարման համար: Մյուս կողմից, համատեղ ընդունված վճիռը նպաստում է խմբի համերաշխությանը, համախմբվածությանը: Ուստի, անհրաժեշտ է խմբային վճիռներ կայացնելու կանացի հակվածությունը եւ խմբի ամրապնդման միտումը ճիշտ համատեղել անհատական վճիռ կայացնելու եւ անհատապես պատասխանատվություն ստանձնելու այրական հատկության հետ՝ բացառելով թե՛ անդեմացումը եւ թե՛ եսական ծայրահեղությունները:

Զ. Ընտանեկան եւ արտաընտանեկան կյանքի շաղկապման մեջ երկու սեռերից էլ որոշակի ջանքեր են պահանջվում: Ընդսմին, ներդաշնակեցումն առհասարակ ավելի բնորոշ է կնոջը, սակայն տղամարդը նույնպես պիտի մասնակցի դրան: Համենայն դեպս, մեզանում բավական տարածում ունի այրերի խափանարար դերը, երբ յուրատեսակ մեծամտության հետեւանքով, տղամարդը ոչ միայն կնոջ ջանքերին ընդառաջ չի գնում, այլեւ խափանում է դրանք: Թերեւս շատ բան չի փոխվել Խրիմյան Հայրիկի 100 տարի առաջ տրված բացատրությունից հետո. «Ես այնպես կը կարծեմ, որ կնոջ անհոգութեան պատճառը մեծ մասամբ այր մարդիկ եղած են, որ կամ այրական, ինքնահավան հպարտութեամբ կնոջ կարեւորութիւն չտալով՝ նա սովորեր է անհոգ մնալ. կամ մեծամտութեամբ ստրկութիւն եւ նուաստութիւն կը համարին կնոջ խորհուրդ տալ, կամ առնուլ. եւ կամ օրուան ձախորդ անցքեր պատմել եւ ցոյց տալ իւր վիճակի կացութիւնը»:

Է. Ուսումնասիրման եւ կարգավորման առարկա պետք է լինի նաեւ «կին ղեկավար»-«տղամարդ ենթակա» փոխհարաբերությունը: Ճապոնիայում, պահպանելով տղամարդու անմրցելի իշխանությունը ընտանիքում, ձգտում են աշխատավայրում բացառել հիշյալ բնույթի փոխհարաբերության առաջացումը. եթե կառավարման որեւէ օղակում ղեկավարը կին է, ապա բոլոր ենթակաները, որպես կանոն, նույնպես կանայք են: Այս փաստը վկայում է նաեւ այն մասին, որ Ճապոնիայում իրոք ամբողջական մոտեցում է ցուցաբերվում ընտանիքին ու աշխատանքին, ընդհանրապես կյանքի բոլոր բնագավառներին:

Մեր մտածելակերպի մեջ գերիշխող հատվածային մոտեցումը, այսինքն՝ երբ առանձին-առանձին են դիտարկվում ընտանիքը, աշխատանքը, առողջապահությունը, քաղաքականությունը, ժամանցը, կրթությունը եւ այլն, թույլ չի տալիս տեսնելու շատ ու շատ լրջագույն խնդիրներ: Չէ՞ որ

առաջին հայացքից նույնիսկ անհեթեթ է թվում այն հարցադրումը, թե կարելի՞ է արդյոք հանդուրժել ղեկավար կնոջ եւ ենթակա տղամարդու փոխհարաբերությունը (խոսքը զանգվածային երեւույթի մասին է, այլ ոչ բացառությունների): Սակայն մտածենք. տղամարդն իրեն ճնշված չի՞ զգալու, ճնշված տղամարդը աշխատավայրից դուրս, ընտանիքի ներսում կարողանալո՞ւ է լիարժեք կատարել իր բնական դերը: Կինն իր հերթին, որ ընտելացել է աշխատավայրում իշխելուն, յուրացրել է ղեկավարի ոճ ու վարվելակերպ, կարողանո՞ւմ է արդյոք ընտանիքում լիարժեք կատարել կանացի իր դերը:

Ը. Ամերիկյան հասարակության մեջ ընտանիքը եւ աշխատանքը մեկուսացված են: Եվրոպայում նույնն է. ֆին գիտնականները, քննելով կառավարման ազգային համակարգի առանձնահատկությունները, մասնավորապես նշում են այն հանգամանքը, որ իրենց մոտ ընդունված չէ ընտանեկան, անձնական խնդիրները տեղափոխել աշխատավայր: Ճապոնիայում, ընդհակառակն, աշխատանքային գործունեությունը սերտորեն կապված է ընտանիքին. ձեռնարկությունները ձգտում են աշխատավայրում վերստեղծել ներընտանեկան փոխհարաբերություններ, աշխատակազմը նմանեցնում են համերաշխ ընտանիքի:

Հայոց մեջ աշխատանքային եւ ընտանեկան ասպարեզները թեպետ ավանդաբար ներդաշնակ են եղել, սակայն այսօրվա իրադրությունը նոր լուծումներ է պահանջում:

Խնդրի լուծումները կարող են տարբեր լինել, սակայն նպատակը նույնն է՝ հայ ընտանիքի եւ հայոց արտաընտանեկան կյանքի, ամենից առաջ աշխատանքային գործունեության սերտացումը՝ բարոյական-հոգեբանական իմաստով, եւ եթե հնարավոր է, նաեւ փաստացի-կազմակերպական առումով:

Համատեղ աշխատանքով, աշխատանքի համատեղմամբ ընտանեկան ներդաշնակության ապահովումը նոր խնդիր չէ հայ տեսական մտքի համար: Րաֆֆու «Հայ կինը» ծավալուն ակնարկի եզրակացություններից մեկը հենց դա է. «Կինը որպես բաժանում է իր ամուսնու սերը, այնպես էլ բաժանորդ պետք է լինի նրա աշխատությանը: Մեղավորը տղամարդն է, որ նրան գործ չէ հանձնում»:

* * *

Ներդաշնակ ընտանիք եւ հասարակություն ունենալու համար, մեզ ամենից առաջ անհրաժեշտ է կյանքի բոլոր ասպարեզներում ապահովել սեռային ներդաշնակությունը՝ յուրաքանչյուրն իր տեղում եւ իր դերում: Դա պիտի իրականացվի բնականոն ձեւով, սեփական առանձ-

նախասկությունների հաշվառումով, այլ ոչ եվրոպաներից փչող «էմանսիպացիոն» հովերի տեսքով, որոնք թեպետ ունակ են մեր տիկնանց խանդավառելու (իսկ այրերին վրդովելու), սակայն ազգօգուտ կողմնորոշում չեն հաղորդում:

Սեռերի համագործակցության բացակայության պարագայում, սեռային ներդաշնակության անջաս-անջաս ընկալման դեպքում այդ խնդիրը մի կողմից դիտվելու է որպես «կանանց ըմբոստություն», «ֆեմինիստական պահանջկոտություն», մյուս կողմից՝ «այրերի նախապեսականություն», կանանց իրավունքների ոտնահարում, եւ այլն: Խնդիրը թեեւ բարդ է, բայց լուծելի, եւ այդ լուծումը ոչ թե արհեստական է ու պարտադրված, այլ միանգամայն հարազատ է հայոց մտածելակերտին, ընտանեկան ավանդույթներին:

Վալերի Միրզոյան

ԱՐԴԻ ՀԱՅ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Հայոց ընտանիքը միշտ էլ հայտնի է եղել իր բարոյական ամրությամբ եւ կայուն ավանդական բարքերով: Դրա շնորհիվ է, որ ենթարկվելով դարերի փորձությանը եւ, իհարկե, կրելով նաեւ ժամանակների ազդեցությունը, այն այսօր էլ, հիմնականում, շարունակում է պահպանել իր ազգային նկարագիրը:

Սակայն, օտար բարքերի անարգել թափանցումը, Հայաստանում դեռեւս լիարժեքորեն չձեւավորված հասարակական հարաբերությունները, ընտանիքի վերաբերյալ՝ ազգային բովանդակությամբ պետական օրենքների առայժմ բացակայությունը ժամանակակից հայ ընտանիքը կանգնեցրել են մի շարք լուրջ խնդիրների առջեւ, որոնք խորը մտահոգության տեղիք են տալիս: Մենք կանդրադառնանք դրանցից մի քանիսին:

* * *

ՊԱՆԴԽՏՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ:

Պանդխտությունն, ընդհանրապես, հայոց դարավոր ցավն է՝ իր բոլոր տխուր ու մռայլ հետեւանքներով: Նշանավոր պատմաբան Լեոն այդ մասին գրում է. «Հայ ընտանիքն ընդհանրապես եւ գյուղականը մասնավորապես ուներ մի այլ ոխերիմ, անգութ թշնամի-պանդխտությունը: Շարունակ ավերվող երկիրը չէր կարողանում ապահովել բնակիչների ապրուստը նույնիսկ մեծամեծ զրկանքների գնով, եւ պարտքերի ու մերկության հրամայողական պահանջներից ստիպված՝ աշխատանքի ընդունակ տղամարդիկ գնում էին հեռավոր աշխարհներ, գնում էին երկար տարիներով, աշխատանք անելու եւ աշխատածը տուն բերելու համար: «Յոթ տարին» սովորական ժամանակ էր տանից հեռացող պանդուխտի համար»: Պանդխտությունը քայքայիչ էր հատկապես փոքր ընտանիքների համար, քանզի մեծ ընտանիքը՝ իր աշխատող անդամների շատությամբ կարողանում էր դիմանալ տնտեսական եւ հասարակական ծանր պայմաններին: Հիմնականում դառը ճակատագիր էր բաժին ընկնում պանդուխտին ու նրա ընտանիքին: Շատերն իրենց մահկանացուն էին կնքում պանդխտության մեջ՝ այդպես էլ չճաշակելով հայրենի հարկի քաղցրությունը:

Պանդխտության խնդիրը չվերացավ նաեւ խորհրդային տարիներին: «Խոպան» մեկնած ամուսինը, մի քանի տարի միեւնույն վայրը գնալուց հետո, նոր ընտանիք էր կազմում՝ մոռանալով նախկինը: Կինը ստիպված էր լինում օր ու գիշեր աշխատել, որպեսզի պահեր երեխանե-

րին: Նա ժամանակ չէր ունենում զբաղվելու վերջիններիս դաստիարակությամբ, խեղվում էր նրանց ատագան:

Պանդխտությունը ահազանգող է նաեւ մեր օրերում: Այսօր էլ պանդխտության մեկնած շատ հայորդիներ, լքելով ընտանիքը, ամուսնանում են (հիմնականում՝ հաշվենկատորեն) օտարների հետ: Եվ այս պարագայում՝ կնոջ հավատարմության մասին խոսելը, բնականաբար, դառնում է միակողմանի: Եթե առաջներում արտագնա աշխատանքի մեկնում էին մենակ, այսօր մեկնում են նաեւ ընտանիքներով: Դա արտաքուստ ունի իր դրական կողմը՝ ամուսինները միասին են լինում, եւ հիմնականում բացառվում է ամուսնու կողմից նոր ընտանիք կազմելու հնարավորությունը: Բայց, իրականում, նորաստեղծ շատ ընտանիքներ կտրվում են հայրենիքից, երկիրը դատարկվում է, ազգը զրկվում է երիտասարդ, եռանդուն աշխատուժից: Երեխաները հաճախում են օտարալեզու դպրոցներ, զրկվում մայրենի կրթություն ստանալու հնարավորությունից, դառնում են օտարալեզու, կտրվում ազգային արմատներից:

Պանդխտության մերօրյա դրսեւորման ձեւերից մեկն էլ այն է, որ այսօր պանդխտության են մեկնում... կանայք: Դա նախկինում իր նախադեպը չունեցող երեւույթ է: Պատճառը, հիմնականում, դարձյալ նույնն է՝ սոցիալական անապահով վիճակը, ինչը, սակայն, չի արդարացնում այն փաստը, որ կանայք այսօր դարձել են «տուն պահող» այրեր: Շաբաթներով, ամիսներով, մոռացած, որ կին են, մայր են, նրանք իրենց կյանքն անց են կացնում էմիրություններում կամ Թուրքիայում «փող աշխատելով»: Դրանում մեղքի իր զգալի բաժինն ունի նաեւ հայ տղամարդը, որը չպետք է թույլ տա, որ հայուհին, զավակների դաստիարակությամբ զբաղվելու փոխարեն, դեգերի օտարության մեջ: Արժե հիշել, որ ժամանակին, պանդխտության գնացած ամուսնուն սպասելով, հայ կինը «հերոսական անձնազոհությամբ, անլուր զրկանքներով, արյունարտասուքի մեջ կատարում էր իր հին պատմական դերը - տոհմային կազմով ապրող ընտանիքի հիմքը՝ օջախը պահպանելու պարտականությունը: Նա էր, որ չէր թողնում, որ այդ օջախի մեջ մարի կենդանարար կրակը, հավաքում էր ընտանիքի անդամներին այդ սրբազան ջերմության շուրջը, հնազանդեցնելով հայրենի հարկի նվիրական օրենքներին» (Լեո): Լավ կլիներ, որ այսօրվա հայուհին նույնպես կատարեր իր այդ պարտականությունը:

Եվ երեւի թե իզուր չէր, որ ժամանակին հայոց մեջ գործում էր կանանց նկատմամբ կիրառվող արգելքների համակարգ, որը կարգավորում էր կնոջ հասարակական եւ ընտանեկան կյանքի ոլորտները: Թերեւս այն, որ կինը դրսի աշխատանքների հետ գործ չուներ եւ այդ պարտականությունը գերազանցապես տղամարդիկ էին կատարում, տեղին կլիներ

այսօր՝ արգելելու կանանց արտագնա աշխատանքը: Պանդխտության վնասակար հետեւանքներից մեկն էլ անհասի բարոյական նկարագրի անկումն է: Դրա մասին այսպես է գրել ազգագրագետ Ե. Լալայանը. «Օտար երկրների հարստությունից շլացած, գյուղացին ծախում է յուր եզն ու գոմեշը, այգին ու արտը եւ դիմում հարստության ու ախտերի այդ բույներ: Տարիներով նա թափառում է այդտեղ, երեսի վրա թողնելով ջահել կնոջն ու երեխաներին: Նա գրավվում է օտար աշխարհի թեթեւաբարո կյանքով, ընկնում է այդ հոսանքի մեջ եւ վերջիվերջո կամ կուլ է գնում, կամ թե չոր կմախք դարձած ու զանազան ախտերով վարակված տուն դառնում: Խեղճ կինը տարիներով սպասում է յուր ամուսնու վերադարձին, համբերությամբ տանում է ամեն տեսակ զրկանք, թամում է դառնության բաժակը մինչեւ վերջին կաթիլը, միայն թե չի ուզում դավաճանել յուր ամուսնուն: Սակայն բնության այս թույլ արարածը երկար չի կարողանում դիմանալ: Շարունակ լուրեր է լսում, իբր թե յուր ամուսինն օտար կին է պահում, մտադիր չի տուն դառնալու, կամ թե թոքախտով եւ հարբեցողությամբ վատնում է յուր վերջին կոպեկը: Այդ տեսակ անհիմն լուրերը, ամուսնու անտարբերությունը դեպի յուր ընտանիքը, կարիքը եւ վերջապես կրքերը ակամայից դուրս են հանում կնոջը յուր առաքինությից եւ ձգում բախտի քմահաճույքին»:

Եվ վերջապես, պանդխտության անցանկալի հետեւանքներից մեկն էլ օտար բարքերի ներմուծումն է: Արտագաղթից վերադառնալուց հետո, այնտեղ երկար տարիներ ապրած սերունդը իր հետ բերում է օտար վարվելակարգ ու սովորույթներ, որոնք խաթարում են մեր ազգային նկարագիրը: Դրան օժանդակում են նաեւ խառնամուսնությունները, որոնց համար պանդխտությունը նպաստավոր հող է ստեղծում: «Ազատ բարքերի» անվան տակ՝ հայ ընտանիք են մուտք գործում սեռական ազատության կոչեր, տղամարդ-կին, ծնող-զավակ ազատական հարաբերությունների քարոզներ, «նահապետական» են համարվում մարմնական ժուժկալությունը, կուսության անհրաժեշտությունը եւ այլն:

* * *

ԿՈՒՍՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ:

Մինչեւ մեր դարասկիզբը, հայոց մեջ կուսությամբ ամուսնանալու կամ, առավել եւս ամաչելու խնդիր չկար, քանզի, վերոհիշյալ ժամանակաշրջանում ընդունված էին վաղ ամուսնությունները (աղջիկների համար՝ 12-15, տղաների համար՝ 15 եւ բարձր տարիքը), երբ նոր-նոր միայն ի հայտ էին գալիս սեռերի հասունացման նշանները: Այդքան վաղ տարիքում կատարվող ամուսնությունները, ինքնաբերաբար, հիմնականում բացառում էին նման հարցի ծագումը:

Աղջկա կուսությունն արիական ժողովուրդների, բնականաբար նաեւ հայերի մեջ, խստորեն հսկվում էր ընտանիքի կողմից եւ արժանանում էր հասարակական պարսավանքի, եթե առագաստ մտնելուց առաջ նա կորցրել էր այն: Միջին դարերում, նույնիսկ եկեղեցական ժողովներն են անդրադարձել դրան. Շահապիվանի ժողովում որոշվել էր, որ եթե աղջիկը մինչեւ ամուսնությունը, ծնողների հսկողության պակասի կամ անփութության պատճառով, կույս չի մնացել, ապա նրա ծնողները տուգանքի էին ենթարկվում: Իսկ եթե դա կատարվել էր իր մեղքով, տուգանվում էին աղջիկն ու փեսան: Նույն միջին դարերում փեսան աղջկա կուսության դիմաց նրա ծնողներին փրկագին էր վճարում, որը կոչվում էր «երեսացտես»: Եկեղեցին տարբերություն էր սահմանել անգամ պսակադրության արարողության մեջ. եթե աղջիկը պսակից առաջ մերձեցել էր փեսացուին, ամուսնական արարողակարգը կատարվում էր այնպես, ինչպես այրու պսակադրությունը:

Որ կուսության անհրաժեշտությունը ժամանակին ճակատագրական նշանակություն է ունեցել, վկայում են նաեւ ազգագրական նյութերը: Դրա անժամանակ խախտման դեպք լինելիս՝ աղջիկը դառնում էր խոսակցության առարկա, հասարակությունը դատապարտում էր նրան, եւ նույնիսկ ընկերուհիները խուսափում էին նրանից: Նա դառնում էր ընտանիքի նախատինքը, եւ գյուղի տղաներից ոչ մեկը չէր ամուսնանում հետը: Ծնողները վերջապես ստիպված նրան ամուսնացնում էին կամ այրի մարդու կամ օտար գյուղացու հետ: Եթե այդ մասին իմացվում էր հարսանիքից հետո, հետեւանքը լինում էր բաժանությունը: Այդ էր նաեւ պատճառը, որ Հայաստանի գրեթե բոլոր շրջաններում կուսության ապացույցը խստորեն պահանջվում էր: Ինչպես տեսնում ենք, հայոց մեջ ընտանիքի, հասարակության ուժերով արվում էր ամեն ինչ՝ կանխելու նախամուսնական մերձեցումները, որոնք երբեմն շատ խիստ լինելով հանդերձ (մանավանդ, երբ հարցը քննվում է այսօրվա մտածելակերպով), ունեին իրենց դրական դրսեւորումներն ու խորհուրդը՝ դաստիարակել առողջ սերունդ, հեռու պահել նրան զանազան այլասերումներից ու դրան հետեւող անցանկալի բարդություններից:

«Հանուն ինչի՞ ճնշենք, զսպենք, խեղենք, հաշմենք 16 տարեկանից զգացնել տվող սեփական սեռական մղումը». հարցնում էր տարիներ առաջ մի հոդվածագիր («Լրագիր» 15 դեկտեմբեր, 1995թ.), որը, ցավոք, նաեւ բժիշկ էր: Հանո՛ւն նրա, որ հայ մնալու համար՝ պահպանենք հազարամյակների խորքից ժառանգած մեր բարոյական որակները, որ ապագայում ամուր ընտանիքներ ունենա՛նք, հանո՛ւն նրա, որ մեր դեռահաս աղջիկները պարսիկների կամ թուրքերի հարճերը չդառնան, որ որբ մանուկներ չունենանք, հանո՛ւն նրա, որ «իդեալ մայրեր ունենանք՝ եր-

ջանիկ Հայrենիf ունենալու համար...» (Գ. Նժդեհ): Ու, թեկուզեւ, հանուն նrա, nr Հայաստան մուsf չգործի դարի չարիք` ՍՊԻԴ-ը:

Ի գիsություն, հայsնենf, nr Ռուսաստանի ու ԱՄՆ-ի նման ազաs բարfեr ունեցող եrկrնեrում այսօr կանգնել են մի շաs լուrջ խնդrի առջեւ. ինչպե՞ս կանխել դպrոցահասակ աղջիկնեrի անցանկալի հղիությունը: Ռուսաստանում մանկասնեrը լցվել են այդ դպrոցականնեrի մանուկնեrով: Եթե սա է պահպանողականության դեմ կոչի ու ազաs սիrո արդյունfը, ապա մեr պահպանողականությունը գեrադասելի է անմայr ու անհայr եrեխանեrի, նrանց անհեռաsեu մայrեrի sխուr ճակաsագrին արժանանալուց:

Չենf ժխsում, nr խնդիrն այսօr ունի նաեւ վեrանայելի կողմեr` անպայմանորեն ամուսնության առաջին գիշեrը մեrձենալը, կուսության ssուգմանը բարեկամնեrի եւ հաrեւաննեrի մասնակցությունը եւ այլն: Նաեւ ողբեrգական է, nr կուսության չհայsնաբեrման դեպfում, մանավանդ, եrբ դա բնական աrաs է, վնասվածf, կամ էլ` բռնաբաrության հեsեւանf, fայfայվում է դեռեւս չձեւավորված ընsանիfը: Իrաr հասկացող, գնահաsող անհաsնեrի ամուսնության դեպfում, դա, թեrեւս, չպեsf է խանգաrող հանգամանf դառնա ու պեsf է թողնվի ամուսնացողնեrի կամfին:

Անկասկած, անընդունելի է նաեւ, nr կուսությունը ձեւականոrեն պահպանելու մsահոգությամբ (nrպեսզի հեsագայում «ապացույց» լինի), գլխավոrապես անառողջ մաrմնական ցանկություննեrից ելնելով, հաճախ դեռահասնեrը sաrվում են անբնական սեռական կապեrով:

Ինչ վեrաբեrում է ընsանիfին, ապա վիճակն այսեղ եւս, հիմնականում, մխիթաrական չէ: Չհասկանալով, չգնահաsելով սիrո հոգեբանական կողմը եւ թելադrվելով միայն մաrմնական ցանկությամբ` հոգու կորուս է կաsաrվում, nrի համաr այժմ աrդեն թանկ ենf վճաrում: Իսկ մաrմնական սեrը, սեռական դասsիաrակությունը, անհrաժեշs են հենց նrա համաr, nrպեսզի ապահովվի առողջ սեrնդասվությունն ու ամուսիննեrի սեռական նեrդաշնակությունը, մի բան, nrը հասկապես ուսուցանվում է Աrեւելfում:

Եվ կոչ անել, թե «պեsf է սիrեf, ամուսնանաf, սեռական կապ ունենաf այն ժամանակ, եrբ nr հաrմաr եf գsնում, նrա հեs, ում հեs ուզում եf եւ ինչպես nr ուզում եf» («Լrագիr», նույնը), ուղղակի կնշանակի խեղել ազգի բարոյականը: Իսկ թե ինչպես վաrվել` դա միայն անհաsի գործը չէ, այլ, առաջին հեrթին, այն էթնիկական ընդհանrության (իմա՛ ազգի), nrի ծնունդն ու բարոյականի կrողն է նա:

* * *

ԱՐՅՈՒՆԱՊՂԾՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ:

Հայոց մեջ գոյություն ունեն ազգակցության (արդի ըմբռնումներով՝ հարազատական, բարեկամական) երեք ճյուղեր՝ արյունակցական, խնամիական եւ հոգեւոր, որոնցով կարգավորվում են ամուսնական հարաբերությունները: Ազգակցության վերոհիշյալ ճյուղերը հայերի մեջ գոյություն են ունեցել նախաքրիստոնեական ժամանակներից, բայց թե դրանց ո՞ր աստիճաններն են ընդունված եղել ամուսնության համար, հայտնի չէ: Այդ մասին առաջին տեղեկությունները գալիս են քրիստոնեության հաստատումից անմիջապես հետո:

354 թ-ի Աշտիշատի եկեղեցական ժողովում Ներսես կաթողիկոսն արգելեց մերձավորների եւ անչափահասների ամուսնությունները: 447թ. Շահապիվանի ժողովում բոլոր դասերի մեջ արգելվեց ամուսնությունը մինչեւ ազգակցության չորրորդ աստիճանը: 527թ. Դվինի եկեղեցաժողովում որոշում ընդունվեց. «Վասն զազգական կին առնելոյ ցհինգերորդ մի իշխեսցէ եւ զչորրորդ ապաշխարիսցէ եւ երրորդ մեկնեսցեն եւ ապաշխարիսցեն» (այսինքն՝ ազգական կնոջ հետ արգելվում էր ամուսնությունը, եթե այն կայացել էր ազգակցության մինչեւ 5-րդ պորտը, 4-րդ պորտի դեպքում պետք էր ապաշխարել, իսկ դրանից ցածրի դեպքում՝ ամուսնացողները պիտի ամուսնալուծվեին եւ ապաշխարեին): Այնուհետեւ, 768թ. կրկին արգելվեց ամուսնությունը մինչեւ ազգակցության չորրորդ աստիճանը, իսկ 1243թ. Սիսի ժողովում որոշվեց արյունակցական 7-րդ պորտից հետո միայն թույլ տալ ամուսնությունը:

Խնամիական գծով ազգակիցների ամուսնության դեպքում, քանզի արյան խնդիր չկա, արգելքներ եւս չեն եղել: Սակայն, հետաքրքիր է, որ թեեւ արյունակցական կապ չկա նաեւ հոգեւոր ազգակիցների (քավոր, որդեգիրներ եւ այլն) միջեւ, բայց այդ դեպքում նույնպես ամուսնությունն արգելվել է: Ամուսնություն չի թույլատրվել կնքահոր ու սանիկների, նրանց երեխաների ու թոռների միջեւ, միայն վերջիններիս թոռնորդիներն իրար հետ պսակվելու իրավունք ունեին: Ամուսնանալու իրավունք չունեին նաեւ «ողջույնի» ծեսով քույր ու եղբայր դարձած աղջիկն ու տղան, որոնք միախառնելով միմյանց ճկույթների արյունը, դառնում էին արյունակիցներ: Եվ վերջապես, ամուսնանալու իրավունք չունեին որդեգիրը կամ որդեգրուհին իրենց ծնողների հետ: Որդեգիրների երեխաները կարող էին ամուսնանալ միայն իրենց ծնողների մյուս երեխաների ու թոռների հետ: Հետաքրքիր արարողություն էր որդեգրության ծեսը. կինը որդեգրվող երեխային մտցնում էր շապիկի տակ, իսկ ամուսինը հանում էր երեխային շապիկի միջից՝ իբր իրենցից ծնված երեխա է եւ այդպիսով՝ իրենց արյունը: Այդ էր պատճառը, որ արգելվում էր որդեգրի կամ որդեգ-

rnւhnւ hետ ամուսնանալը: «Պատմութիւն ժողովոց Յայաստանեայց եկեղեցւոյ» աշխատության մեջ այն հարցին, թե ի՞նչ ntեsf է անել, երբ ամուսնություն է կայանում ազգակիցների միջեւ, sr- վում է հետեւյալ պատասխանը. «ամուսնալուծել եւ պատժի ենթարկել»: Այստեղ տեղին է նշել, nr hայոց մեջ ամուսնալուծություն թույլատrվել է միայն ծայրահեղ դեmfեrում (ամուսիններից մեկի ամլության, դավաճանության, անբուժելի hիվանդության եւ այլն), եւ հատկանշական է, nr այդnիսի ծայրահեղ դեmf է համարվել նաեւ ազգակիցների ամուսնությունը:

Փաստnrեն, բոլnr դեmfեrում էլ արյունամnղծության մեrժումը ունեցել է մեկ նղատակ՝ առողջ սեrնդատվություն: Ուսումնասիrողների կողմից բազմաթիվ փաստեr են գrանցվել այն մասին, nr մns արյունակիցների ամուսնությունից ծնված սեrունդը մտավnrաmես եւ ֆիզիկամես անկատար է լինում: «Յաճախ կը դատահի, nr ազգի մը անդամները իrենf իrենց մեջ չափազանց մօտաւnr խնամութեամբ կ ամուսնանան, եւ մի fանի սեrունդ յետոյ անոնց կենսունակութիւնը տկարանալով՝ փոխանակ առnյգ ու կայտառ մանուկներ յառաջ բերելու, տկարակազմ, գունատ ու ախտավարակ սեrունդ մը կ արտադrեն: Յայերու մեջ ամուսնութեան ատեն եօթը mnrs համrելու կարգադrութիւնը սfանչելի սովnrութիւն մըն է, nr մեr նախահայrերը իբrեւ իrենց դաrաւnr փորձառութեանց արդիւնf օrէնfի վեrածած են»,- գrում է սփյուռfահայ գիտնական Յակոբ Պողոսյանը, ապա՝ շաrունակում. «Եվrոպական arfունիքի ընտանիfնեrէն շատերը այնչափ երկար ատենէ ի վեր իrաrու հետ կ ամուսնանան, nr այլեւս անոնցմէ առհասարակ վտիտ, նիհաr եւ ախտաժէտ սեrունդ մը յառաջ կու գայ»: Մահմեդական շատ ժողովուrդների մեջ սովnrական եrեւույթ է արյունակից ազգակիցների ամուսնությունը եւ բազմաթիվ են նաեւ փաստերը նrանց ժառանգների անկատաrության վեrաբեrյալ:

Այժմ էլ, սովnrույթի ուժով, մեզանում, հիմնականում, շաrունակում են պահպանվել ազգակիցների ամուսնության թույլատrելիության այն օrենfները, nrոնf ժամանակին իrենց hաստատագrումն են ստացել եկեղեցական օrենfնեrում ու դաrեrով կենսագործվել ժողովrդի ամուսնա-ընտանեկան հաrաբեrություններում: Սակայն, դժբախտաբաr, գrեթե մոռացված են դrանց խnrհուrդները, եւ ժառանգականության հաrցեrով զբաղվողները դեռեւս փորձ չեն անում այդ ամենը հանrությանը նեrկայացնել գիտական հիմfեrով:

* * *

Այսօր վտանգված է հայ ընտանիքի ամրությունը, հետեւապես` խարխլվում են մեր ազգային հիմքերը: Եթե նախկինում հայոց կենցաղին գրեթե խորթ էր ամուսնալուծությունը, ապա մեր օրերում այն զգալի չափերի է հասնում: Վերականգնելի է ամեն մի կորուստ, բայց հայ ընտանիքի բարոյական այլասերումը կարող է անդառնալի լինել, եթե ժամանակին կանխարգելիչ միջոցներ չձեռնարկվեն: Եվ չպետք է մոռանալ, որ դարերով իրենց կենսունակությունն արդարացրած ընտանեկան շատ օրենքներ կիրառելի են նաեւ այսօր, միայն պետք է գտնել դրանց կենցաղավարման արդիական ձեւերը:

Մարդկանց աշխատանքով ապահովում, աշխատուժի արտահոսքի պետական կարգավորում, ընտանիքի հատուկ ինստիտուտի ստեղծում, ազգային բովանդակությամբ պետական օրենքների սահմանում. այսպիսին են այն խնդիրները, որոնք պարտավոր է իրականացնել մեր նորանկախ պետությունը: Եվ անժխտելի է, որ ընտանեկան բարոյականի հետ կապված հարցերում նրա ամենաեռանդուն աջակիցը պետք է լինի Հայ եկեղեցին, որի ազգապահպան գործունեության մասին միայն հուշեր են մնացել:

Արմինե Սարգսյան

ՀԱՅ ԿՆՈՋ «ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԹՅԱՆ» ՀԱՐՑԸ

Ինչպես հայտնի է, մարդկային տեսակը կազմված է երկու սեռից՝ արու եւ էգ, որոնք քանակապես իրար գրեթե հավասար են: Քանակական այս հավասարությունը շատերի, մասնավորաբար՝ կանանց միջավայրում, մղում է պահանջելու նաև որակական եւ մեխանիկական հավասարություն՝ դրսեւորված կենցաղում, օրինական դաշտում, հասարակական ու քաղաքական կյանքում, ընտանի-քում, ընդհուպ մինչեւ՝ սեռական հարաբերություններում (համա-սեռամոլ կանանցից կազմված «ընտանիքներ»), եւն.:

20-րդ դարի հասարակական հզոր եւ հետաքրքրական երեւույթներից եղավ կանանց ազատագրության շարժումը: Ամբողջ դարեր ու հազարամյակներ հայրիշխանության բացարձակ իշխանության տակ ապրած իգական սեռը կամաց-կամաց նվաճեց զանազան իրավունքներ՝ կրթության, հասարակական եւ պետական կյանքի մասնակցության, եւն.: Արեւելքում հայությունն առաջինն էր, որ գիտակցեց արդի ժամանակների պահանջներին համապատաս-խան վերաիմաստավորել կնոջ դերը եւ առաջիններից էր, որ լայն ընթացք տվեց հայ կնոջ հասարակական նոր դերին: Այս գործընթացում, որքան էլ տարօրինակ թվա, առաջատարներից էր ավանդաբար պահպանողական համարվող Հայ Եկեղեցին, որի օրհնությամբ եւ ակտիվ մասնակցությամբ հայաշատ բնակավայրերում բացվեցին օրիորդաց բազմաթիվ վարժարաններ: 19-րդ դարի վերջին եւ ամբողջ 20-րդ դարի ընթացքին, Հայաստանում թե Սփյուռքում մենք տեսնում ենք հայ կնոջ դերի անընդհատ մեծացում. երեւան են գալիս հայ կին մշակութային գործիչներ, գիտնականներ, գրողներ, պետական գործիչներ, ազատ արհեստների կիրառողներ. հայ կինը ակտիվորեն մասնակցում է նաեւ արդյունաբերական արտադրությանը, որի մի շարք ճյուղերում (օրինակ՝ կարի եւ տեքստիլ արդյունաբերությունները) նրանք նույնիսկ գերակշիռ տոկոս են կազմում:

Հայ կնոջ հասարակական դերի ոլորտում այս դինամիկ փոփոխությունները, ընդհանուր վերցրած, սուր հակասության մեջ չեն եղել հայ կնոջ հիմնական, ազգապահպան դերի հետ, որն է՝ ընտանիքի սրբության պահպանողի եւ նոր սերնդի առաջին դաստիարակի նրա նվիրական պարտականությունները: Հակասությունների առաջացման դեպքում էլ, ելնելով ազգի գերխնդիրների պահանջներից, դրանք լուծվել են հայ կնոջ ընտանեկան պարտականությունների առաջնայնության սկզբունքով, որն էլ, մեր կարծիքով, ամենաճիշտն է:

Հայ ազգը, հազարամյակների իր գոյության եւ հոգեւոր արժեքների վերարտադրության համար պարտական է առաջին հերթին հայ իգական սեռին, առավել կոնկրետ` հայ մորն ու հայ կնոջը: Ցավալի է միեւնույն ժամանակ արձանագրել, որ հայ կինը հաճախ համարվել է երկրորդ կարգի մարդկային արարած, ենթարկվել հոգեկան թե ֆիզիկական բռնությունների, եւն., որոնք ուղղակիորեն կամ վերապրուկների ձեւով շարունակվում են նաև այսօր: Հայ կնոջ «ազատագրության» հարցը մենք հենց ա՛յս բարդույթների ու դրանց վերապրուկների վերացումն ենք հասկանում միայն եւ ոչ ուրիշ բան:

Վերջին տարիներին, Արեւմուտքին կապկելու մոլուցքի ծիրում, հայկական միջավայրում (մասնավորաբար ՀՀ-ում) սկսել է արհեստական մի երեւույթ` հայ կնոջ այսպես կոչված «ազատագրության» հարցի քարոզչությունն ու հանուն հայ տղամարդու հետ նրա «համահավասարեցման» արշավը: Միջազգային կազմակերպությունների ֆինանսական, «խորհրդատվական» եւ այլ աջակցությամբ, ՀՀ-ում հիմնվել ու գործում են բազմաթիվ հասարակական կազմակերպություններ, որոնք այս արհեստածին «պայքարի» դրոշակիր-ներն են դարձել. գումարվում են սեմինարներ, կլոր սեղաններ, հրատարակվում են գրքույկներ, գրքեր, անցկացվում են միջազգային, եվրոպական, Անդրկովկասյան երեք հանրապետությունների, եւն. կանանց կազմակերպությունների հանդիպումներ, եւն.: Մի անգամ եւս հիշեցնենք, որ նման միջոցառումները ջերմապես ողջունվում եւ վարձատրվում են ՀՀ թափանցած միջազգային կազմակերպությունների (հատկապես` «Սորոսի Հիմնադրամի»), երբեմն էլ` օտար պետությունների դեսպանատների կողմից: Այս միջոցառումների ժամանակ բղավոցներ են հնչում, թե հայ կինը տղամարդու գերին է, թե հայ կնոջ համար զլացվում է մուտքը հասարակական, քաղաքական, գործարարության եւ այլ ոլորտներ, թե հայ աղջիկը իրավազուրկ է իր կյանքի ընկերն ընտրելու հարցում, եւն.: Առայժմ թեև բացահայտորեն չեն հնչել հայ կնոջ ազատ սեռական հարաբերությունների, առավել եւս` համասեռամոլ հարաբերությունների պահանջներ, բայց, այս ընթացքով, այդ օրն էլ հեռու չէ (հիշեցնենք` Եվրախորհուրդը ՀՀ-ի անդամակցության համար պահանջ է դնում հայ կնոջը սեռական նման սանձարձակություններ եւ այլանդակություններ թույլատրելը):

Այս բոլորը պատահական չեն: Հայաստանի համար ռազմավարական ամենատարբեր ծրագրեր մշակող արեւմտյան կենտրոնները շատ հստակ գիտակցում են, որ իրենց մշակած այդ ծրագրերը Հայաստանում եւ ընդհանրապես հայկական միջավայրում հաջողություն չեն գտնի, եթե հայությունը անվարակ պահպանի իր

ազգային հոգեւոր-բարոյական արժեքների համակարգը: Հետեւա-բար, անհրաժեշտ է ազգակործան ՍՊԻԴ-ի ամենատարբեր վիրուսներ ներարկել հայ հասարակությանը՝ բազմազան տեսակների տակ: Դրանցից մեկն էլ հայ կնոջ «ազատագրության» չինծու «պայքար»ն է, որի նպատակն է՝ *հայ իգական սեռի այլասերման միջոցով հարվածել հայ ազգի հասարակական հիմնական եւ դարերի փորձություններին դիմացած ամենակայուն բջջին՝ հայ ընտանիքին:* Քանդելով հայ ընտանիքը, նրանում ներմուծելով հայությանն անհարիր «արժեքներ» ու փոխհարաբերություններ, կքանդվի եւ հայ հասարակությունը, որից հետո առավել հեշտ կլինի ցանկացած սխեմաների պարտադրումը ՀՀ-ին և հայությանը:

ՀՀ-ում 90-ական թվականների ցնցող վերիվայրումները, ինչ խոսք, բացասաբար անդրադարձան հայ ավանդական արժեքների պահպանության վրա: Հայ տղամարդկանց մեծ տոկոսն հայտնվեց բացահայտ կամ քողարկված գործազուրկի իրավիճակում, մեծ ծավալ ստացավ հայ տղամարդու արտագնա աշխատանքի երեւույթը, առավել բացահայտ երեւան եկավ ու լայն ծավալ ընդունեց պոռնկության «արհեստը», եւն.: Հայ աղջիկը իր պատիվն արատա-վորեց ու դեռևս արատավորում է մինչեւ իսկ թուրքի հետ. մեղա՜, մեղա՜ Արարատին :

Այսուհանդերձ, հիմնականում, հայ կինը պատվով կրեց ու շարունակում է կրել իր խաչը՝ հանուն ընտանիքի սրբության, ազգի ու նրա արժեքների պահպանության:

Մենք հարց ենք տալիս հայ կնոջ «ազատագրության» մունե-տիկներին. իսկ ո՞վ է հայ իգական սեռին արգելում իր արժանավոր դերն ստանձնել եւ կարեւոր մասնակցություն ունենալ ՀՀ հասարակական, գիտական եւ մշակութային կյանքում: ՀՀ-ում ե՞րբ և ո՞ւր է դիտարկվել սեռական անհավասարություն հիշյալ ոլորտներում: Հանուն օտարների դոլարներ պոկելով գոյություն քարշ տալու, ինչո՞ւ էք չինծու հարցեր հորինում :

Եթե սեռական հավասարությունը Արեւմուտքում հասկա-ցողների նման հասկացողներ կան մեզանում, ապա մենք միանշանակ դեմ ենք նրանց: Հայ իգական սեռի ազատագրում չի՛ նշանակում գռեհկանալը, ամառվա գալստի հետ փողոցում եւ հասարակական վայրերում կիսամերկ կամ համարյա մերկ երեւալը, գովազդային հոլովակներում անպատկառ տեսքով ու շարժուձևերով նկարա-հանվելը, չափից ավելի շպարվելը, սեռական սանձարձակությունն ու պոռնկությունը բնական երեւույթներ եւ դրանց դեմ պայքարը «մարդ-կային իրավունքների ոտնահարում» որակելը :

Հայ ազգային գերխնդիրների լուծման մեջ հայ իգական սեռն

ունի ամենասուրբ պարտավորություններից մեկը՝ հայ ընտանիքի, օջախի պահպանման ու հարատեւման ծանր, բայց և ամենապատ-վաբեր առաքելությունը, որը, խոստովանենք, նրա մենաշնորհն է (հայ տղամարդը, եթե ցանկանա էլ, չի կարող լիարժեք կատարել այս պարտականությունը): Հայ կնոջ հասարակական մյուս դերակատա-րությունները պետք է ստորադասվեն նրա այս դերին ու բխեն նրանցից: Այլապես, այս առաջնային պարտականության հաշվին հայ կնոջ ցանկացած այլ դերակատարություն՝ վնասելու է հայ հասարա-կությանը, ներառյալ՝ նույնինքն հայ կնոջը:

Հայ իգական սեռը նախ մայր է, կին, ապա նոր միայն՝ գիտնական, բժիշկ, պատգամավոր, բանվորուհի, մանկավարժ, գյուղատնտեսության աշխատող, գործարար, հասարակական կամ քաղաքական գործիչ, եւն.: Հայ իգական սեռը նախ բարոյական արժեք է, ապա նոր միայն՝ ֆիզիկական մարմին՝ իր բնախոսական պահանջներով: Հայ իգական սեռը նախ հայ է, ապա նոր միայն՝ կին:

Այս ճշմարտությունների չգիտակցումը կտանի հայ կնոջ, հետեւաբար եւ հայ հասարակության այլասերմանը, եւ, ի վերջո՝ կործանմանը: Դրանք պետք է կանխել հենց սկզբից՝ պայքարելով հայ կնոջն «ազատագրելու» օտարամուտ ամենատարբեր դրսեւորում-ների, հայկական միջավայրում սեռական աղանդավորության դեմ:

Գեւորգ Յազըճյան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՑԵՂԻ ՇԱՐՈՒՆԱԿԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՐՅԱՆ ՄԱՔՐՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ 3

ՀԱՅՈՑ ԸՆՏԱՆԵՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 10

ԱՐԴԻ ՀԱՅ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐ 20

ՀԱՅ ԿՆՈՋ «ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԹՅԱՆ» ՀԱՐՑԸ 28